

2. Іванько, О.Г. (2020). Людина, яка перемогла дві епідемії (до 160-річчя з дня народження епідеміолога В.А. Хавкіна). *Здоров'я дитини*, 7–8, 110-113.
3. Hawgood, B. (2007). Waldemar Mordecai Haffkine, CIE (1860–1930): Prophylactic Vaccination against Cholera and Bubonic Plague in British India. *Journal of Medical Biography*, 15, 9-19.
4. Махатма, Хавкін. Слово про нашого співвітчизника, видатного вченого бактеріолога Володимира Хавкіна (2017). *Світогляд*, 2(64), 12-16.

«ІНДУЇСТСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ»: ХАРАКТЕР ТА ГОЛОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

Анатолій ТКАЧУК

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Україна

На початку середньовіччя в Індії поглибилися процеси занепаду державних інституцій, котрі намагалися розбудувати державу поза варново-кастовою системою на засадах буддизму. За таких обставин стало неминучим відродження ортодоксальних індійських вірувань та пантеону притаманних їм богів. Це було початком модернізації індуїзму, його канонізації в нових історичних умовах. У VIII–IX ст. цей рух переміг що в історичній науці отримало назву – «індуїстська революція» (Рубель, 2002, с. 506).

Поняття «індуїстської революції» не набуло широкого застосування в вітчизняній історіографії тому, на нашу думку, доречною є спроба з'ясувати його зміст і голову суть.

Буддизм як релігійно-філософське вчення виник близько VI ст. до н. е. в Стародавній Індії. Таку назву цьому вченні дали європейці в XIX ст., а самі засновники називали його – дгарма. Родоначальником нової релігійної доктрини вважається Сіддхартха Гаутама, котрий пізніше отримав ім'я Будда Шак'ямуні. За кілька століть буддизм з'явився на острові Цейлон (сучасна Шрі Ланка), в I–II ст. – у Китаї, в II–III ст. – у В'єтнамі, Лаосі, Таїланді, М'янмі, в IV ст. – у Кореї, в VI ст. – в Японії, в VII ст. – у Тибеті, в XII ст. – у Монголії (Кислюк, 2005, с. 193). І якщо в ході поширення на ці регіони, буддизм лише зміцнював свої позиції, то на території Індії, яка була його батьківщиною, він їх позбувався втрачаючи й своє домінування як в соціальному аспекті так і в аспекті розвитку державотворчих процесів. В ході активного проникнення на територію Індії ісламу, який суттєво змінював індійську дійсність, буддизм майже зник. Водночас, варто зауважити на існування наукових обґрунтувань концепції про те, що буддизм не зник в прямому розумінні, а трансформувався, до певної міри змінив свою форму й можливо частково був поглинутий індуїстськими практиками в ході «індуїстської революції».

Обґрунтовуючи таку точку зору можна послатися на той факт, що в V–VII ст. до Індії неодноразово здійснювали поїздки китайські мандрівники та паломники, якій власне й означили таку ситуацію. Зокрема, китайський паломник Факсіан у V ст. відмітив головні особливості індійського буддизму з його багаточисельними ідолами буд і бодхісатв. Йому він здавався настільки близьким до індуїзму, що багато ортодокальних буддистів, скоріше за все, не бачили особливого сенсу в підтримці цієї віри (Siddiqui H.). На початку VII ст. китайський мандрівник Вень Сюань Цанг відвідавши Індію був здивований занепадом там буддизму. В своїх подорожніх записках він зауважував, що в Праязі і Аллахабаді він зустрів багато «не буддистів», що не було дивним так як Праяга служила місцем паломництва для брахманів (Barua A., Basilio M.).

Разом з тим, в IV–VII ст. буддизм ще залишався впливовою силою в регіоні, що підживлювало ілюзії про можливість відбудови на його основах північноіндійської імперської державності. Чисельні спроби розбудувати державність на засадах буддизму знову виявилися невдалими, що засвідчили і невдачі династії Гуптів і падіння імперії Харші. Це дало початок зовнішній експансії на територію Індо-Ганського регіону куди вже з початку VII ст. здійснювали походи кашмірський правитель Лалітадітья Муктапіда та арабо-ісламські завойовники. Зупинити мусульман змогли лише раджути (так званий етнос раджути виник після нападу ефталітів на Індію в другій половині V ст. Останнього удару ефталітам завдав у 533 р. Яшодхарман з династії Аклікарів, після чого вцілілі пришельці втекли в Західну Індію, де, асимілювавшись з місцевими жителями утворили новий етнос. Цих індуїстських фанатиків підняв на боротьбу з ісламом Нагабхата I з роду гуджаратських Пратіхарів, але відбити в мусульман Сінд раджути не зуміли, й тоді їхній релігійний гнів упав на голови буддистів (Рубель, 2002, с. 518). Розпочалася «індуїстська революція».

Аналіз причин занепаду буддизму і, в кінцевому результаті, його зникнення з Індії спонукає до з'ясування стосунків буддизму з індуїзмом або брахманізмом (Lal V.). Брахмани відігравали найважливішу роль у цій боротьбі і були до Будди вороже налаштовані так як буддизм заперечував їх гегемонію і божественність Вед. Ідейним натхненником революції став брахман Кумарілла Бхата (VII–VIII ст.). Для боротьби з буддизмом було вирішено дотримуватися тристоронньої стратегії. По-перше, вони розгорнули кампанію ненависті та переслідування буддистів (Kumar N.). Потім залучили найкращі засади буддизму у власну систему, щоб повернути на свій бік буддійські маси «нижчої» касты (проте стежили і за тим, щоб це не підривало гегемонію брахманів). Завершальним етапом цього задуму було створення та пропаганда міфу про те, що Будда був одним із «втілень» індуїстського бога Вішну.

Змінилась і варново-кастова система. Тепер касты можна було розрізнити за таким принципом: «вищі» (ті, які сприяли відновленню індуїзму), так звані привілейовані; середні (ті касты, які дотримувалися нейтралітету), їх була більшість; та нижчі (ті касты, які були підкорені супротивниками). Найнижчий статус дістала каста «недоторканих» (вони виконували найганебнішу роботу). Зрештою, коли буддисти були поглинені кастовою системою, вони, в основному, опинились на рівні шудр і «недоторканих». Таким чином до традиційної системи варнового поділу каст було долучено поділ за критеріями «благонадійності» і затверджено за раджпутами право на знищення своїх непримиренних опонентів.

Брахмани спонукали своїх правителів до переслідувань і фізичного знищення буддистів. Ліквідація буддизму в Індії була прискорена масштабними руйнуваннями та захопленням і присвоєннями брахманами багатьох буддійських святинь (Kumar N.). Так Махабодхі-віхара в Бодх-Гаї була перетворена на шиваїтський храм; ступу кремації Будди в Кишинагарі – на індуїстський храм, в честь божества Рамхар Бхавані.

За наступників Кумарілли – Гаудапада та Шанкара остаточно було реформовано брахманізм і кодифіковано індуїзм як нову синкретичну релігійно-філософсько-ідеологічну систему. Проте буддизм все ж залишив свій вплив на модернізований індуїзм, зокрема від нього було запозичено інститут храмів. Нова система давала індійцям певне відчуття духовної свободи. Вона ж сприяла й розвиткові індійської середньовічної культури.

Загалом можна констатувати, що становлення індуїзму та витіснення буддизму на території Індії було спричинено неможливістю побудувати на його засадах стабільну державу. Однак остаточно витіснили буддизм мусульмани з приходом яких традиційна індійська державність була суттєво zdeформована.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рубель, В. А. (2002). Історія середньовічного Сходу. Київ : Либідь, 736 с.
2. Кислюк, К. В., Кучер, О. М. (2005). Релігієзнавство. Київ : Кондор, 636 с.
3. Siddiqui, H. Decline of Buddhism in Ancient and Medieval India. Analysis. URL: <https://www.eurasiareview.com/05082013-decline-of-buddhism-in-ancient-and-medieval-india-analysis/>
4. Barua, A., Basilio, M. A. Contributing Factors for the Disappearance of Buddhism from India. URL: https://www.academia.edu/207076/CONTRIBUTING_FACTORS_FOR_THE_DISAPPEARANCE_OF_BUDDHISM_FROM_INDIA.
5. Lal, V. Buddhism's Disappearance from India. URL: <https://southasia.ucla.edu/wp-content/uploads/sites/45/2016/10/BuddhismDisappear.pdf>.
6. Kumar, N. Disappearance of Buddhism from India – an Untold Story. URL: <https://velivada.com/2017/08/17/disappearance-buddhism-india/>.